

УДК 745/749-044.247

**Інтегративна природа декоративно-ужиткового мистецтва як чинник
збереження художніх традицій народних ремесел і промислів**

Зузяк Тетяна Петрівна,

д.п.н., професор

Марущак Оксана Василівна,

к.п.н., доцент

Шинін Олександр Степанович,

заслужений діяч мистецтв України, ст. викладач

Савлук Вікторія Миколаївна,

студентка

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, Україна

zuzyak@ukr.net

ksanamar77@gmail.com

Анотація: У статті відзначається, що, незважаючи на сивочолість, декоративно-ужиткове мистецтво не втратило своїх позицій серед багаточисельних напрямів сучасного мистецтва, зберегло художні традиції народних ремесел і промислів. Основна причина такої успішної пристосованості полягає в інтегративній природі досліджуваного феномену. Висвітлюється багатогранність вияву синтезу в художній творчості; наголошується, що народна культура становить матеріальне і духовне підґрунтя для існування та безперервного розвитку декоративно-ужиткового мистецтва, яке, у свою чергу, є важливим чинником розвитку народної культури, наочно

демонструючи моральні та естетичні цінності народу; наведено основні характерні властивості інтегративної природи досліджуваного феномену.

Ключові слова: декоративне мистецтво, декоративно-ужиткове мистецтво, народне мистецтво, народні ремесла і промисли, художня творчість, синтез мистецтв, інтегративна природа.

В умовах сьогодення особливо актуальною є проблема відродження українських народних ремесел і промислів. Саме декоративно-ужиткове мистецтво (ДУМ) «в усі часи не лише правдиво відбивало життя та рівень культури нації, а й формувало духовний простір людини. Як один із видів мистецтва, воно надає суспільству духовного багатства, сил і бажання творити гарні й утилітарно придатні речі, виступає дивним феноменом життєстійкості в системі людських знань» [1, с. 204].

Численні історико-педагогічні дослідження свідчать, що мистецтво упродовж усієї історії людства успішно використовувалося у формуванні особистості та становленні індивідуальності, було важливою складовою народної педагогіки, освітніх і виховних систем різних історичних епох. Традиційна культура накопичує рольові очікування, шаблони, визначення, ситуації, ціннісні образи, які передаються від покоління до покоління.

Незважаючи на сивочолість, декоративно-ужиткове мистецтво не втратило своїх позицій серед багаточисельних напрямів сучасного мистецтва, зберегло художні традиції народних ремесел і промислів. Основна причина такої успішної пристосованості полягає в інтегративній природі досліджуваного феномену.

Проблема інтеграції стала предметом наукового розгляду українських учених С. Гончаренка, Р. Гуревича, О. Джулик, О. Дубинчук, Б. Камінського, Я. Кміта, І. Козловської, Б. Костіва, В. Сидоренка, Л. Сліпчишин, Р. Собка, Я. Собка, Н. Талалуєвої, Т. Якимович та інших.

Окремі питання декоративно-ужиткового мистецтва неодноразово знаходили своє відображення у працях науковців, зокрема Є. Антонович,

К. Духанін обґрунтували підходи до класифікації видів декоративно-ужиткового мистецтва; О. Рудницька, М. Каган, Р. Захарчук-Чугай охарактеризували функції декоративно-ужиткового мистецтва.

Про особливу роль декоративно-ужиткового мистецтва у формуванні особистості та становленні її індивідуальності наголошують у своїх працях Є. Антонович, А. Аронов, М. Каган, Н. Кардаш, Н. Кузан, Л. Масол, Г. Мельник, В. Мусієнко, Н. Ничкало, Л. Оршанський, В. Радкевич, З. Резніченко, Л. Савка, О. Сидоренко, В. Тименко, В. Титаренко та ін. Актуальною є позиція сучасних дослідників (Д. Лихачов, І. Ляшенко, В. Москалець), які відстоюють право особистості на виховання на підґрунті першоджерел національних традицій.

Проте, зазначені наукові дослідження не враховують особливостей інтегративної природи декоративно-ужиткового мистецтва як чинника збереження художніх традицій народних ремесел і промислів.

Реальний світ у своїх проявах настільки багатогранний, що, вивчаючи його, людина прагнула досягнути цілісної картини, упорядкувати свої знання, віднайти гармонію, що зумовило синтез знань з багатьох галузей наук. Процес здійснення цих зв'язків становить діалектичний шлях пізнання світу. Пізнання цілісних структур і форм єдності оточуючого світу забезпечує формування інтегрованого знання. Отже, схильність до інтеграції є природнім потягом людського розуму й душі до єдності та цілісності.

Інтеграційний підхід забезпечує органічне поєднання різнорідних знань і методів пізнання на науково визначеній основі і є важливим, іноді вирішальним, чинником у формуванні світогляду особистості [2, с. 13]. Слово «інтеграція» походить від латинського *integer* – цілий і означає «поповнення», «відновлення», «об'єднання в ціле будь-яких окремих частин» [3, с. 286-287]. Воно відображає процеси взаємопроникнення знань у випадку, коли окремі структурні елементи не можуть існувати один без іншого і створюють цілісну систему науки та наукового знання [2, с. 14]. Елементами інтеграції можуть виступати уявлення, поняття про властивості предметів, світоглядні ідеї тощо

[4, с. 49]. Необхідною умовою здійснення інтеграції є утворення внаслідок синтезу системи, яка має властивості цілісності [5, с. 37].

Дефініція «декоративно-ужиткове мистецтво» досить глибока та багатоаспектна. Вона має різноманітні визначення, зокрема: мистецтво створення предметів побуту, що призначені для задоволення як практичних, так і художньо-естетичних потреб людини; створення художніх виробів утилітарного та не утилітарного призначення; створення художніх виробів з характерною декоративною образністю, що мають практичне призначення у побуті. В основу розглядуваного терміну покладено дві складові: декоративне та прикладне. Прикладне означає те, що використовується у житті, у свою чергу, декоративне характеризує те, що прикрашає життя.

На нашу думку, декоративне мистецтво – це один з видів пластичних мистецтв, що передбачає у своїй структурі монументально-декоративне, декоративно-ужиткове та оформлювальне мистецтво. Декоративно-ужиткове мистецтво становить галузь декоративного мистецтва, що характеризується традиціями художньої творчості, результатом якої є створення декоративних предметів для прикрашання людини та її предметно-просторового середовища.

Декоративно-ужиткове мистецтво за своїм походженням – народне мистецтво: народ створює речі, надає їм потрібної форми, вираження, зберігає відображену в них красу, всі свої досягнення передає у спадок нащадкам. Народне мистецтво є особливим світом духовного досвіду народу, його художньої творчості, що відточувалася протягом багатьох століть. Його основу становить творча діяльність народу, що увібрала в себе його самоусвідомлення та історичну пам'ять.

Декоративно-ужиткова творчість яскраво віддзеркалює прагнення майстрів відобразити оточуючу дійсність, зупинити, зберегти в пам'яті красу оточуючого світу. Твори декоративно-ужиткового мистецтва характеризуються естетичними властивостями, а саме декоративністю, виразністю кольору та пластики, візерунковістю орнаменту, різноманітністю фактур матеріалів. Така характеристика створюваних для використання в побуті гарних речей дає

підстави правомірно говорити про існування особливого виду мистецтва – декоративно-ужиткового.

У творах ДУМ ми бачимо мудрість народу, його характер, устрій життя. У них віддзеркалена душа народу, його почуття, уявлення про краще життя, саме тому предмети декоративно-ужиткового мистецтва мають неабияке пізнавальне та естетичне значення.

У традиційній культурі всі побутові предмети практично зберігають ті чи інші риси творів мистецтва, матеріальна цінність яких визначається естетичною цінністю. Це пояснюється тим, що в контексті культово-ритуального життя більшість побутових предметів першочергово відображали сакральний, у тому числі й магічний, зміст.

Синкретичність, колективність, традиційність, естетичне спрямування повсякденних предметів – це характерні риси народного мистецтва, що визначають його як самостійну культурну цільність і дають змогу по особливому висвітлити їх реальне місце в житті людей. Якісною характеристикою твору мистецтва, в якій виявляється органічне поєднання корисного та прекрасного, є краса виробу, зумовлена декоративністю його форми.

Народні ремесла і промисли українців, як відомо, втілюють у собі багатовічний відбиток часів і поколінь. На чисельних виробках з дерева, металу, шкіри, вишитих виробках тощо можна побачити старовинні мотиви, оскільки характер ремесла в усі часи визначався накопиченим досвідом, усталеними традиціями, строгою відповідністю умовам життя, побуту, естетичним ідеалам суспільства. Багатий художній спадок українського народу, його орнаментальне мистецтво, висока технічна майстерність народних умільців, неповторний колорит народних художніх промислів і, звісно, народного костюма – предмет особливої національної гордості.

Вищезазначене дає підстави розглядати народне мистецтво у контексті інтегративного підходу як творчу, культурну, історичну систему. Воно стверджує себе завдяки наступності традицій, функціонує як особливий тип

художньої творчості в колективній діяльності народу. На нашу думку, лише своєрідне в національних, регіональних системах і школах народного мистецтва, а також жива традиція дають поштовх та особливу життєдайність розвитку народного мистецтва.

Інтегративна природа декоративно-ужиткового мистецтва передбачає здатність об'єднувати різні елементи (дисципліни, відносини, компоненти) в єдине, стійке ціле (систему), що дає змогу розширити творчі можливості та сконструювати щось нове. Інтегративна природа ДУМ «виявляє гнучкість у пристосуванні до змін як у зовнішньому предметному світі, так і у внутрішніх процесах цього виду мистецтва. Мова йде не про «механічне» об'єднання довільно взятих елементів, а про діалектичне узагальнення аналітично виокремлених і вивчених сторін об'єкта» [6, с. 21].

Інтегративна природа декоративно-ужиткового мистецтва надзвичайно різноманітна і виявляється у багаточисельних напрямках. Зокрема, під час створення предметів побуту утворився синтез практичної та художньо-естетичної функцій, тобто будь-який народний майстер думає про одночасне органічне поєднання у створюваному виробі практичності та краси. Зразки декоративно-ужиткового мистецтва, що увійшли до побуту, високо цінувалися саме завдяки синтезу функцій краси та практичної користі.

Іншим прикладом інтегративної природи ДУМ, засоби якого становлять найрізноманітніші природні матеріали: глина, дерево, каміння, метал, скло, тканини, натуральне волокно, є синтезне застосування декількох вихідних матеріалів для виготовлення виробів. Третій приклад демонструє успішне застосування різноманітних технічних і художніх прийомів для виготовлення виробів декоративно-ужиткового мистецтва.

Інтегративна природа досліджуваного феномену характеризується такими властивостями. По-перше, доцільністю декоративно-ужиткового мистецтва як синтезу цілепокладання (художній задум народного майстра) та цілевиконання (реальне створення художнього образу). Доцільність у ДУМ виявляється тільки за умов цілісності (синтезу) цих двох сторін, в іншому випадку розглядувана

властивість не реалізується. Якщо буде проявлятися тільки цілепокладання, яке передбачає існування авторської цілі як деякого ідеального або реального предмету свідомого або несвідомого прагнення суб'єкта, ми отримаємо, у кращому випадку, тільки художній задум. У випадку лише цілевиконання робота майстра набуде шаблонного, штампувального характеру. Таким чином, доцільність декоративно-ужиткового мистецтва є носієм креативного потенціалу, стимулює усвідомлення та вирішення протиріччя між традицією та інновацією в народних промислах. Кожне народнехудожнє ремесло, кожен майстер має власні стильові рішення, специфічні прийоми виконання, проте мінливий характер та асортимент продукції спонукають до інновацій, ігнорування яких призводить до порушення властивості доцільності, а на практиці – до зникнення ремесел і промислів. Тому ДУМ змушене шукати шляхи творчого розвитку та формувати нові підходи.

Друга властивість декоративно-ужиткового мистецтва – функціональність, яка передбачає синтез краси та практичної корисності у створеному зразку. На практиці художня виразність (функція краси) та утилітарна конструкція (функція практичності) не завжди співпадають і знаходяться в гармонії, але в ідеалі народний майстер має до цього прагнути.

Економічна затребуваність – третя властивість декоративно-ужиткового мистецтва – відображає синтез реалізованого авторського задуму та споживчої зацікавленості у придбанні певного виробу. Четвертою властивістю декоративно-ужиткового мистецтва можна назвати структурність. Процес художнього виробництва ДУМ має такі структурні елементи: ціль (авторські настанови та бачення, художні задуми), засіб (безпосередньо художнє виробництво) і результат (створений зразок продукції).

Стійкість декоративно-ужиткового мистецтва забезпечує одна з основних історичних тенденцій – синтез народної культури та творчості. Народна культура становить систему матеріальних і духовних цінностей народу як соціальної спільності та фундамент для існування й безперервного розвитку ДУМ. Як правило, вона сприймається як культура традицій, що представлена

невідомими авторами; її творцем є народ, який об'єднує всіх індивідів спільністю культурних зв'язків і механізмів життєдіяльності. У свою чергу, декоративно-ужиткове мистецтво постає найважливішим чинником розвитку народної культури, впорядковуючи споконвічні витoki духовного життя українського народу, наочно демонструючи його моральні, естетичні цінності.

Народна творчість відображає переживання повсякденної релігійного життя, історії, фольклору, обрядів, звичаїв у символічно-сюжетній та утилітарній формі. У контексті декоративно-ужиткового мистецтва народна творчість проявляється у двох основних формах: як створення нових зразків, невідомих раніше; як створення зразків старих, але будь-яким новим, раніше невідомим способом. Постійне творче вдосконалення народними майстрами художніх і технічних прийомів, форм, рисунка, кольору, пропорцій, вихідних матеріалів перевтілювало утилітарні предмети у твори декоративно-ужиткового мистецтва.

Інтегративна природа декоративно-ужиткового мистецтва зумовлюється тісним взаємозв'язком народної культури та творчості. Спостерігається стійка тенденція в життєдіяльності людей до посилення естетизації не тільки власного повсякденного побуту, а й навколишнього середовища.

Список літератури:

1. Марущак О. В., Романенко Т. М., Шевченко М. О. Декоративно-ужиткове мистецтво як елемент підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій до естетичного виховання учнівської молоді // Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи: теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. – Вип. 1.– Вінниця: ТОВ «Меркьюрі Поділля», 2018. – С. 204-207.

2. Марущак О. В. Інтеграція знань з матеріалознавства у професійній підготовці майбутніх фахівців швейного виробництва: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінницький держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця,

2005. – 255 с.

3. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К., 1974. – С. 286-287.

4. Зузяк Т., Марущак О., Стешин Є. Інтеграційний підхід до навчання учнів ПТНЗ художньої обробки металу // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Вип. 2. – Умань, 2019. – С. 46-53.

5. Кміт Я. М. Інтеграція та диференціація як об'єкти загальнонаукового і дидактичного аналізу // Педагогіка і психологія професійної освіти.– 1999. – № 1. – С. 35-40.

6. Марущак О.В., Магдич Я.І. Інтеграційний підхід у навчанні майбутніх учителів трудового навчання та технологій як умова збереження традицій декоративно-ужиткового мистецтва // Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. – Вип. II. – Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2019. – С. 19-22.